

פרשת בא. ברשות מורי ורבותי בנושא פדיון הבן: בכור שהגדיל, מי קודם בפדיונו, האב או הבן? מצוות פדיון הבן הוזכרה בתורה פעמים רבות: בפרשת בא: וכל בכור אדם בבניך תפדה, בפרשת משפטים: בכור בניך תתן לי, בפרשת כי תישא: וכל בכור בניך תפדה, בפרשת במדבר: ואת פדויי השלשה והשבעים והמתאטים העודפים על הלויים מבכור בני ישראל והפסוק אחריו ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת, בפרשת קרח: פדה תפדה את בכור האדם. רואים איפוא שבכל פסוקי התורה מצוות פדיון הבן הבכור, שימו לב שמדובר על הבכור פטר רחם לאימו ולא על הבכור לנחלת אביו שהוא לאו דווקא בכור לפדיון, מצוות פדיון הבן מוטלת על האב מעת מלאו לבן שלשים יום, כלומר מהיום שלשים ואחד והלאה. ומשהגדיל הבן מחוייב הבן בפדיון עצמו. זה לא כתוב בתורה אבל נלמד בגמרא כמו שאמרו בבבלייתא המובאת בגמרא קדושין כ"ט ע"א: לפדותו מנלן? דכתיב (כי תישא, שמות ל"ד, כ) כל בכור בניך תפדה. והיכא דלא פרקיה אבוא, מיחייב איהו למפרקיה דכתיב פדה תפדה (במדבר קורח י"ח, ט"ו) והלימוד נובע מיתרון מלה אחת. והברייתא ממשיכה: ואיהי מנלן דלא מיפקדה? דכתיב (כי תישא) תפדה (tifdeh) תפדה (tipadeh), כלומר תפדה ואפשר לקרא תפדה, כל שמצווה לפדות את עצמו, מצווה לפדות את אחרים וכל שאינו מצווה לפדות את עצמו, אינו מצווה לפדות אחרים. והאם פטורה לפדות את עצמה משום דכתיב בכור בניך ולכן היא גם פטורה מלפדות את בנה. הרי שחיוב האב לפדות את הבן נלמד מהפסוק בפרשת כי תשא ואילו חיוב הבן לפדות את עצמו נלמד מהפסוק בפרשת קרח. בתלמוד ירושלמי קידושין (א, ז) למדו זאת אחרת: לפדותו דכתיב (שמות י"ג, י"ג) וכל בכור אדם בבניך תפדה... מניין שאם לא עשה לא אביו שהוא חייב לעשות לעצמו ת"ל אדם תפדה. כלומר המלה אדם מיותרת ואפשר גם להבין "וכל בכור אדם עצמו תפדה". הרי שלפי הירושלמי חיוב האב והבן נלמדים מאותו הפסוק בפרשת בא. עכשיו בנוגע למצב כאשר הבן הגדיל ואביו לא פדה אותו ועכשיו מוטל על הבן החיוב לפדות את עצמו, נשאלת השאלה אם גם לאחר שהגדיל הבן, נשאר הפדיון מצוות האב, אלא שאם אין האב רוצה או אינו יכול משום סיבה כלכלית לפדותו, אז מוטל החיוב אף על הבן? או אולי כיוון שהגדיל הבן והאב עוד לא פדה את בנו, עבר החיוב מהאב לבן ועכשיו הבן הוא מצווה בפדיון עצמו ואין האב עוד מצווה כלל על פדיון בנו. או אולי שהחיוב מוטל על שניהם וכל הקודם פדה אלא שיש זכות קדימה לאב. לפי דעתם של הרשב"א ובעל ספר החינוך החיוב נשאר מוטל על האב ויש לא זכות קדימה בכל מקרה. אכן הרשב"א (1235 עד 1310) כתב בחלק ב' סימן שכ"א בענין בכור שלא פדה אותו אביו והגדיל ובא עכשיו הבן לפדות את עצמו ולא מניחו אביו שטוען שהוא יפדנו שזו מצוות האב על הבן. והבן טוען שכיון שגדל פקעה זכותו. הרשב"א השיב שלא פקעה זכות האב לעולם ולכן אם בא לפדות, הוא פודה אפילו לאחר שהגדיל הבן. רק אם לא רצה האב לפדות או שמת, אז חייב הבן לפדות את עצמו. גם ספר החינוך כותב בפרשת קרח בסוף מצווה שפ"ט: מצוות פדיון בכור אדם יולפי הדומה שהאב חייב לעולם לפדות בנו ואפילו אחר שהגדיל הבן, המצווה מוטלת על האב וכמו שאמר הכתוב בפרשת בא וכל בכור אדם בבניך תפדה, הרי שהטיל המצוה על האב וכן נראה בקדושין. סביר שהמחבר האלמוני של ספר החינוך היה מתלמידי של הרשב"א והושפע ממנו שהרי הוא כותב אותו דבר. בפירוש מנחת חינוך רצה להצדיק את דעתם של החינוך והרשב"א משום שכל מצוות הבן על אב, כלומר המצוות שהאב צריך לקיים בעד בנו, נמנו בחזקתא בבבלייתא, כלומר ביחד, בטור אחד וביניהן המצווה להשיאו אשה שחלה בעיקר כאשר הבן הגדיל, לכן אף פדיון הבן חל גם כן כאשר הבן הגדיל. אבל במחילת כבודו, לעניות דעתי נראה שדווקא משום כך אין ללמוד מן מצווה אחת על חברתה. המצווה להשיאו אשה מוטלת על האב דווקא בגדלות הבן וחיובו למול את בנו הוא דווקא בקטנותו של הבן שהרי אם האב מתרשל, בית דין מצווה למול את הבן. לכן כל מצווה ומצווה של האב על הבן היא עצמאית מחברתה בעניין זה והכל לפי העניין. נבדוק עכשיו את דעתו של הריב"ש שהחיוב עובר מן האב אל הבן אחר שהגדיל הבן.

רבי יצחק בר ששת (1326עד1408) היה תלמידם של הר"ן הרב פרץ הכהן בברצלונה והשפעת תשובותיו על רבי יוסף קארו הייתה עצומה. בסימן קל"א הוא דן בברכת פדיון הבן ומדבריו בנוגע למטבע הברכה שהורה הרמב"ם במצב שהאב פודה את בנו או שהבן פודה את עצמו לומדים מדבריו את עמדתו על הנידון שלנו. אכן הרמב"ם הורה שהפודה את בנו מברך על פדיון הבן והפודה את עצמו מברך לפדות את הבכור. הריב"ש מצדיק את ההפרש כך: האב אפשר להעשות המצווה על ידי בנו כשיגדל, וכשיגדל, אז אי אפשר לעשותה אלא על ידי עצמו. וגם שאם היה לו לפדות עצמו ובנו, קיימא לן דהוא קודם לבנו. לכן עיקר המצווה על הבן עצמו, אלא שבקטנותו אי אפשר. לכן חיוב האב עובר על הבן כאשר הבן מגיע לגדלות. מעניין שהבית יוסף הביא את שתי הדעות בבית יוסף על הטור יורה דעה סימן ש"ה אבל הוא לא הכריע ובשולחן ערוך הוא לא עורר את השאלה כלל. לפי דעתם של כמה גדולים של המאה העשרים וביניהם הרב יוסף ענגיל אפשר לומר שהמחלוקת בין הרשב"א והחינוך ובין הריב"ש זהה למחלוקת בין הבבלי והירושלמי. אכן ראינו שהבבלי לומד את חיוב הפדיון על ידי האב וע"י הבן עצמו משני פסוקים שונים ולכן אפשר לומר שיש כאן שני חיובים עצמאיים ולכן אין חיוב האב פקע לעולם. להפך הירושלמי לומד שני החיובים מפסוק אחד ומדובר בחיוב אחד. לכן סביר שחיוב האב פקע כאשר מתחיל חיוב הבן. אבל כל הבניין המפואר הזה מתמוטט מפני גילוי מפליא שפירסם הרב יצחק ישעיהו ווייס הגאב"ד נוה אחיעזר, בני ברק. אני בעצמי התקשתי להבין בקדושין כט ע"א והיכא דלא פרקיה אבוה מיחייב איהו למיפרקיה כלומר ואם אביו לא פדה אותו הוא חייב לפדות את עצמו דכתיב בפרשת קרח פדה תפדה. רשי כותב על זה: תיפדה תפדה כלומר קרי ביה תפדה (tipadeh) ולא הבנתי למה מתייחס רשי ואף אחד מן המפרשים כמו הרש"ש לא עורר כלום. בא הרב ווייס ועשה גילוי מהפחני ההולם לחוקר אוניברסיטאי ולא לרב חרדי. הוא בדק את כתבי יד המצויים וקבע שהגירסה הנכונה היא דכתיב תפדה תפדה (כמו שבאמת ברשי) או תפדה קרי ביה תפדה (כמו בהלכות הרי"ף והרא"ש). השאלה היא: איך הגענו לשיבוש הדפוס הזה שכנראה לא הרגישו בו במשך חמש מאות שנים למרות הסתירה הוודאית עם רש"י והרא"ש והרי"ף? הרב ווייס הוכיח על פי צילום של דפוס וניציאה שגירסת הדפוס המוטעית נובעת מטעותו של מסדר האותיות שקראו לו ה'זעציר' שהדפיס 'דכתיבת פדה תפדה' במקום 'דכתיב תפדה תיפדה', כלומר הוא נתק את ה'תאו' של תפדה והוא דבק אותו בסוף המילה הקודמת. המדפיסים הבאים לא הבינו את מקור הטעות והם השמיטו את ה'תאו' בסוף המילה 'דכתיבת' שחשבו שהיא מיותרת והוסיפו טעות על טעות וכך הגיעו לגירסה הסופית של כל ספרי הדפוס: פדה תפדה. בסופו של דבר אין מסקנה ברורה. החתם סופר וממשיכיו הרב יהודה אסאד והמהר"ם שיק פסקו כמו הריב"ש: האב אבד את זכותו אחר שהגדיל הבן. הרב עובדיה יוסף בחלק ז' מספרו 'ביע אומר' סימן כ"ח בדק את כל המקורות כדרכו בקודש וסיים בעד הרשב"א. הרב יצחק ישעיהו ווייס מבני ברק הנזכר למעלה הציע בטוב טעם פשרה מעניינת וסבירה. אם האב לא פדה את בנו בקטנותו משום אונס, למשל עניות או שהוא היה כתינוק שנשבע בין העמים, אז האב שומר את הזכות לפדות כמו הרשב"א. אבל אם הוא לא פדה את בנו משום רשעה או רשלנות אז הזכות עובר לבן כמו הריב"ש. אחרת יהיה חוטא נשכר. לעניות דעתי יש סעד גדול להצעה זו בדברי הרמב"ם בהלכות ביכורים (י"א, ה"ב) שעליהם לא התייחסו בעלי הפלוגתא כלל וחבל: עבר האב ולא פדהו, כשיגדיל יפדה את עצמו. כלומר אם עבר האב, כלומר עשה עברה, הוא מפסיד את זכותו. אבל במצב של אונס, עוני או אי ידיעה, אולי אפשר לדייק שהאב לא הפסיד את זכותו. אני מקווה שהצלחתי להבהיר ולפשט את העניין המסובך כך שהייתם איתי עד הסוף. אחרת תנוח דעתכם, החיסרון אצלי ועימכם הסליחה. שבת שלום